

הַלְבוּת הַנְהַגַת אָדָם בַּבְּקָר סִימָן א

ביאורים ומוספים

סִימָן א

דִּין הַשְּׁמַת הַבְּקָר

[משנ"ב ס"ק ב]

בְּשֵׁל"ה פְּתַח סוּד: לְחַבֵּר יוֹם וְלִלְיָהּ⁽¹⁾ בְּתוֹרָה אוּ בְּתַפְּלָה⁽²⁾.

1) ובענין הלימוד בלילה, כתב השו"ע לקמן (סי' רלח ס"א) שצריך להיזהר בו יותר מבשל יום והמבטלו ענשו מרובה, וביאר המשנ"ב שם (ס"ק א) שזה כמו שאמרו (עירובין סה, א) "לא אברי לילה אלא לגירסא", וראה מה שכתבנו שם.

ובענין לימוד מקרא בלילה, כתב בשע"צ (שם ס"ק א) בשם הבאר היטב שאין לעשות כן, ושכפמ"ג משמע שאפשר. עוד כתב שם, שאפילו לדעת המחמירים בזה, נראה שאין איסור בדבר, אלא שלכתחילה טוב יותר ללמוד מקרא ביום, כדאיתא במדרש (מדרש תהלים יט ז) שהיה הקב"ה לומד עם משה רבינו ע"ה מקרא ביום ומשנה בלילה.

2) עוד כתב בביה"ל לקמן (סי' קנה ס"א ד"ה עת ללמוד), שמן הנכון שמלבד קביעות הלימוד שלאחר תפילת שחרית, יקבע זמן ללימוד גם בין תפילת מנחה לערבית, ובוה יצא גם ידי חובת לימוד התורה בלילה. והאריך שם בגודל חובת לימוד התורה וחומר עון ביטולה. וראה עוד מה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק ב]

וּמְיָד כְּשֵׁיחְעוֹרָר מִשְׁנָתוֹ וְאֵינוֹ רוֹצֵה לִישֵׁן יִטַל יָדָיו אֶף שֶׁשָּׁאֵר מְשֻׁקָּב⁽³⁾.

3) והקם באמצע הלילה ודעתו לחזור מיד לישון, כתב הא"א (בוטשאטש, סי' ד ד"ה ממו"ח) בשם חמיו שיכול ללכת בלי נטילת ידים, ואף לגבי נגיעה בנקביו או במלבושיו כתב שאין לחוש בכך. וכתב התורת יקותיאל (סי' א) שכדאי הוא לסמוך עליו אפילו שלא בשעת הדחק, ולמעשה הירא את דבר ה' לא יקל בכך רק בשעת הדחק. והמשמרת שלום (ס"ג) כתב שהיתר זה הוא רק בלילה, אבל אם כבר האיר היום צריך ליטול ידיו. אמנם הכפ החיים (סי' ד ס"ק ד) כתב שגם הקם באמצע הלילה צריך ליטול ידיו, כיון שהרוח רעה שורה עליו בכל הלילה. ודעת הגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' קעט) לגבי ההליכה בלי נטילה, שנהגו להקל בכך, אכן לגבי נגיעה בנקביו או באוכלים, כיון שזה חשש סכנה אין להקל בכך. והוסיף שאם בקומו משנתו וקודם שחזור לישון הוצרך לברך איזו ברכה, די לו בנטילת ידיו פעם אחת ולא צריך ליטלם שלש פעמים.

[משנ"ב ס"ק ב]

וְכַתֵּב הַשְּׁעָרֵי־תְשׁוּבָה עַל זֶה דְּלֹא נִהְיָא, דְּעָדִיף יוֹתֵר שְׂלִיכֵי בְּמִרוּצָה שְׂלֵלָה לְהַשְׁהוֹת רוּחַ רָעָה עַל יְדֵיו⁽⁴⁾.

4) ובטעם הדבר כתב בסידור בית עובד (למהר"א אשכנזי), שדעת השערי תשובה היא, שאם הקפידא בנטילת ידים שחרית היתה משום הליכה בטומאה, היה טוב שילך פחות פחות מארבע אמות כיון שאין זה נחשב כהליכה, אך כיון שהקפידא היא על עצם שהיית הטומאה על ידיו, עדיף שירוך ולא ישהה ידיו בטומאה.

[משנ"ב ס"ק ב]

יֵשׁ אוֹמְרִים דְּלַעֲנֵן זֶה אֶמְרִינֵן כְּלָא בֵּיתָא כְּד' אַמּוֹת דְּמֵי⁽⁵⁾.

5) בהא דאמרינן 'כולא ביתא', כתב הא"ר (ס"ק ד, הובא בפמ"ג סי' ד א"א ס"ק א) שאין הכוונה לכל הבית כולו, אלא רק לאותו החדר בלבד.

[משנ"ב ס"ק א]

אָלָא יִטַל מְעַט אוּ יִנְקָה יְדָיו בְּכָל מִיַּד דְּמַנְקִי⁽⁶⁾.

6) והקם משנתו שצריך ליטול ידיו דוקא במים ולא די להם בנקיין בעלמא, כתב לקמן (סי' ד ס"ק סא) בשם הפמ"ג בטעם הדבר, כיון שהנטילה היא להעביר רוח רעה, אבל לענין ברכות ולימוד תורה לכתחילה די בנקיין בעלמא, אמנם כתב שם בשם הזוהר שלא לברך בלי נטילת ידים, וסיים שראוי להחמיר בזה אם יש לו מים.

ונקיון זה, כתב לקמן (שם ס"ק נוז), שכיון שבא במקום מים, אם כן צריך לנקות את כל היד בין בגובה ובין בתוכה עד הפרק, ובדיעבד די עד קשרי האצבעות, אבל לא כמו שנוהגים איזה אנשים שמנקים רק את ראשי אצבעותיהם.

[משנ"ב ס"ק ג]

מְכַל מְקוּם מְצָנָה עִם הַצְּבוּר⁽⁷⁾.

7) ובביאור הדבר כתב לקמן (סי' צ ס"ק כח), שאין הקב"ה מואס בתפילת הציבור. ובספרו שמירת הלשון (בסופו) האריך לבאר את גודל הענין של תפילה בציבור ואת מעלותיה, ומנה שם כמה דברים: במה שהולך לבית הכנסת יש לו שכר כנגד הפסיעות, וזוכה לקבל פני השכינה על ידי שבבית המדרש עוסקים בתורה, ועוד, שמרגיל אחרים לעשות כמוהו ויקבל שכר עבורם, וכשמקיים את המצוות יחד עם הציבור מתעלות המצוות של כולם לדרגה גבוהה יותר, ואוכל פירותיהן בעולם הזה, וזוכה לאריכות ימים, ושעת התפילה עם הציבור היא עת רצון בשמים, ועוד, על אף מיעוט הכוונה בזמנינו, מימי כשמתפלל עם הציבור מתעלה תפילתו אפילו כשאינה כוונה כל כך, ואף מקיים על ידי אמירת קדושה מצות עשה של 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', ועוד כמה מצוות, עיין שם.

[ביה"ל ד"ה שיהא]

נְכוּן מְאֹד לְהוֹר לִזְמַר קָדָם כֵּל שְׁלֵשׁ תְּפִלוֹת⁽⁸⁾ הוֹדָתָה הִתְיַחֲצוּן הַמְבָאָר בִּירוּשָׁלַיִם פְּרָק תְּפִלַת הַשְּׁחָר⁽⁹⁾.

8) והזמן שנכון לומר בו את הייה רצון, כתב הגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' כג), שהוא מיד כשיגיע הזמן הראוי לכך, ולא דוקא קודם וסמוך לתפילה, והביה"ל שכתב לאומרו קודם התפילה, מדבר במי שמתפלל מיד בתחילת הזמן. ואם לא אמרו קודם התפילה, כתב (שם עמ' כב) שיכול לאומרו גם לאחר התפילה. ועוד כתב (שם עמ' כה) שגם בשבת יש לאומרו, כיון שהוא כמו תפילה קבועה שנאמרת גם בשבת.

9) כן הובאו הדברים בקונטרס מרגניאת טבא בסוף ספר אהבת חסד. ובטעם הדבר שהשמיטו הפוסקים דין זה, כתב הערוך השלחן (סכ"ט) משום שהם דברי רשב"י בירושלמי, ואילו ריב"ל ור"י חולקים עליו, ובבבלי לא הובאו אלא דברי ריב"ל ור"י, ולכן השמיטום. וכן הובא בשם הגר"ח פ שינברג (חידושי בתרא).

והגר"ח קניבסקי (בפירושו לירושלמי שם) כתב לבאר הטעם שהשמיטו הפוסקים דין זה, שאפשר שאין כוונת הירושלמי שצריך לומר שלש תפילות אלו, אלא שכנגד מה שהיה ראוי לכל אדם להודות לקב"ה בחילוף שלשה זמנים אלו, תקנו שלש תפילות שאנו מתפללים להודות על אותם הדברים.

הלכות תנהנת אדם בפקר סימן א

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ד]

אינם משמרים את הקלף כראוי ותשתפכנה בראש כל חוצות⁽¹⁰⁾ וכו', ונראה דבמגורות הגדולות המצירות על קלף⁽¹¹⁾ וכו', פי על ידי הגרות שקובעין בעמוד בא ברב העתים ליד קחיקת השם חס ושלום⁽¹²⁾.

10) ולתלות בסוכה פסוקים הכתובים על גבי דלעת וכיוצא בזה, כתב לקמן (סי' תרלח ס"ק כד) שאסור לעשות כן, כדי שלא יבוא ליד ביון. וכעין זה כתב השו"ע לקמן (סי' מ ס"א) שאסור לתלות תפילין. אבל לתלות בפתח בית הכנסת פסוקים הכתובים על נייר, כתב המשנ"ב שם (ס"ק ג) שמוטר, ובטעם הדבר כתב המחצה"ש שם (ס"ק א) בשם המהרי"ט, שכיון שהם נכתבים לצורך תלייתם בבית הכנסת אין לאסור בכך משום ביון, ואין זה דומה לתפילין שנכתבות על דעת להניחן על הראש ועל היד ולא על מנת לתלותן.

11) וכתובת פסוקים על נייר כדי לתלותם בפתח בית הכנסת, כתב לקמן (סי' מ ס"ק ג) שמוותרת. ולגבי כתיבת הפסוק בסוכות תשוב' על גבי דלעת וכיוצא בזה, כתב לקמן (סי' תרלח ס"ק כד) שאסור לעשות כן, שהרי אסור לכתוב פסוקים מן התורה אלא אם כן הם ספר שלם, אמנם אם כותבם כדי להתלמד מותר. ולגבי כתיבת פסוקים הכתובים בסיפורים, כתב המחצה"ש (סי' מ ס"ק א) שאין איסור בדבר.

12) וכעין זה כתב הקסת הסופר (סי' יא לשכת הסופר אות כח), על אותם העושים מפות לכסוי החלות בליל שבת קודש, ומדפיסים או רוקמים עליהן את סדר הקידוש עם שמות הקדושים, שיש לבטל מנהגם, מפני שמפות אלו עשויות להתכבס, וקרוב הדבר שימחקו השמות חס ושלום.

ולענין ספרים הקדושים שלא נכתבו ביד אלא הודפסו במכונה, כתב לקמן (סי' מ ס"ק ד) שאף בהם יש קדושה, ואסור להקל בקדושתם.

[משנ"ב ס"ק ו]

אף אם אפשר לו לעשות המצוה שלא בפניהם, טוב יותר⁽¹³⁾ וכו', שילמדו ממנו לעשות כמעשהו⁽¹⁴⁾.

13) וכן אורח הנהגה בדבר של פרישות שאינו משום סרך איסור, כתב לקמן (סי' קע ס"ק טז) שטוב שיסתיר את מעשיו.

והמקבל על עצמו להתענות ומפרסם תעניתו לאחרים, כתב השו"ע לקמן (סי' תקסה ס"ו) שיענש על כך. אמנם אם שואלים אותו אם התענה, כתב המשנ"ב שם (ס"ק יד) שמוטר לו לומר את האמת, כיון שאינו עושה כדי להשתבח ולהתפאר, ומ"מ בכל מקרה נכון שיאמר שאינו מתענה, כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה. אכן אם מפצירים בו לאכול ואינו יכול להתנצל מבלי להסביר מדוע הוא נמנע מלאכול, יאמר שהוא מתענה.

14) וכן אדם המתענה בתעניות הקבועות ונמצא במקום שההמון מקילים בכך, כתב לקמן (סי' תקסה ס"ק יד) שמצוה עליו לפרסם שמתענה כדי שילמדו ממנו.

[משנ"ב ס"ק ח]

טוב לומר תכף בקוממו⁽¹⁵⁾: מודה אני⁽¹⁶⁾.

15) והנעור משנתו לאחר שנת היום, כתב בביה"ל לקמן (סי' נב ס"א ד"ה ומכל) שהבי"י (סי' רלא) הביא בשם האגור בשם ר"י משפירא שצריך לומר 'אלקי נשמה', וכן כתב השבלי הלקט, וכן כתב בספר התניא, וסיים על כך הבי"י שלא נהגו כן. וכתב הגר"ח פ שיינברג (תפלה כהלכתה עמ' תקלח) שהוא הדין לגבי אמירת 'מודה אני' לאחר שנת היום. ודעת הגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' טו) שאין להוכיח מכך שלא אומרים 'אלקי נשמה' לאחר שנת היום, שגם 'מודה אני' לא יאמרו, מכיון ש'אלקי נשמה' היא ברכה, ויתכן שלא תינקטה אלא בבוקר אחר השינה העיקרית, אבל אמירת 'מודה אני' לכאורה שייכת בכל מי שנשמתו חזרת אליו לאחר שינה, ומ"מ אין נהגים לאומרו אלא בבוקר.

16) וכשאשה אומרת 'מודה אני', כתב הגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' טז) שתאמר תיבת מודה בניקוד קמץ, ולא בניקוד סגול. אכן, לגבי אמירת 'אלקי נשמה', הורה הגר"ח אלישיב (פניני תפילה עמ' סח) שתאמר בו 'מודה' בניקוד סגול, ולא לשנות לניקוד קמץ.

[ביה"ל ד"ה הוא (אות ד)]

לאהב המקום כרוץ הוא, שגאמר: 'ואהבם את ה' אלהיך וגו'⁽¹⁷⁾.

17) ואף על פי שמצוה תמידית היא, מ"מ בשעת קריאת שמע יש חיוב מיוחד לחשוב על כך, וכמו שכתב במשנ"ב לקמן (סי' כה ס"ק יד) בשם בעל החרדים, שבשעה שאומר 'ואהבת' יראה להכניס אהבת ה' בליבו, כדי שלא יהיה דובר שקרים ח"ו. ואם קשה לו לכוון כוונה זו בשעת קריאת שמע, כתב בשמירת הלשון (ח"ב בחתימת הספר פ"ב) שיראה להתבונן בזה לפחות פעם אחת ביום לאחר התפילה. וטוב שיעשה כן לפני האכילה, ככל המצוות שאין לאכול עד לאחר שיקיימן.

[ביה"ל שם (אות ו)]

שלא נתור אחר מחשבת הלב וראית העינים⁽¹⁸⁾, שגאמר: 'ולא תתורו אחר לבבכם וגו'⁽¹⁹⁾.

18) וראה לקמן (סי' עה ס"ק ז) מה שכתב המשנ"ב בגורי הלאו של 'לא תתורו'.

19) ובשמירת הלשון (ח"ב פ"ל) כתב, שמי שלא נזהר בכח הראיה שלו בעודו בחייו בזה העולם, והפקיר עצמו להביט במה שאסרה תורה, ידע בבירור כי לעתיד לבוא יהיה כמו סומא, ולא יוכל להביט באור ה'.

[ביה"ל ד"ה ולא יתביש]

אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה וכו', ומצוה לשנאתם ולהתקוטט עמם ולהפיר עצתם⁽²⁰⁾.

20) וכן במקומות שרצים לבטל את מצות הכנסת אורחים, או 'החזקת תלמוד תורה', ויש בידו למחות, כתב במשנ"ב לקמן (סי' נג ס"ק סה) שחייב למחות כדי להחזיק את המצוה.

אבל אם לא התבטל המצוה אין להתקוטט עבודה, ואפילו אם כשלא יתפלל בעצמו יתפלל מי שאינו הגון, כתב לקמן (סי' תקפא ס"ק יא) שלא יתפלל. וכשרואה מי שעובר על איסור מפורש בתורה ואם ימחה בו יש חשש סכנה, כתב לקמן (סי' תרח ס"ק ז) שאינו צריך למחות בו.